

УДК 321.7

Авксентьєва Т.Г.
Харківський національний
технічний університет радіоелектроніки

ПАРАМЕТРИ АДАПТАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА ДО ДЕМОКРАТИЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

Стаття присвячена розгляду актуальних проблем політичного інжинірингу в Україні. Аналізуються соціополітичні виміри адаптації суспільства до трансформацій. Визначаються елементи трансформаційної моделі політичного інжинірингу, що сприяли б просуванню демократичного вибору в українському суспільстві.

Ключові слова: параметри, політичний інжиніринг, трансформації, адекватність, ефективність.

Статья посвящена рассмотрению актуальных проблем политического инжиниринга в Украине. Анализируются социополитические измерения адаптации общества к трансформациям. Выделяются элементы трансформационной модели политического инжиниринга, которые способствовали бы продвижению демократического выбора в украинском обществе.

Ключевые слова: параметры, политический инжиниринг, трансформации, адекватность, эффективность.

The article is devoted to consideration of the issue of the day of the political engineering in Ukraine. The sociopolitical measuring of adaptation of society to transformations are analyzed. The elements of transformation model of the political engineering, which would be instrumental in advancement of democratic choice in Ukrainian society, are selected.

Keywords: parameters, political engineering, transformations, adequacy, efficiency.

Відкрите суспільство, ліберальна демократія та відповідна їм модель політичного інжинірингу вважалися донедавна аксіомами успішного розвитку. Рух світових суспільних змін неспинний і піддає сумніву категорії, які, здавалося б, є аксіоматичними. Провали у локальних політичних практиках та зростання елементів прояву світової кризи свідчить про актуальність розробки питань, які ніби добре означені у політичній науці й філософії. Коли у векторі розвитку західноєвропейської цивілізації формування відкритого суспільства і становлення демократичного політичного режиму взаємопов'язані, то чи стануть ці соціальні орієнтири значущими для усього світу? Якою мірою? Як базисна модель чи то лише як окремі складові трансформаційних моделей політичного інжинірингу? І, мабуть, основне: які соціополітичні виміри можливо визначити стосовно адаптації українського суспільства до трансформацій? Які параметри можна виділити щодо наявності та ступеня наближення до реалізації демократичного вибору?

Для обґрунтування актуальності обраної теми слід згадати слушне зауваження декана факультету світової політики МДУ імені М.В. Ломоносова, академіка РАН А. Кокошина стосовно Росії: „Формула забезпечення національної конкурентоспроможності нашої країни перед обличчям грізних суперників і конкурентів усе ще далека від завершеності” [1, с.92]. Ця позиція, на наш погляд, відповідає й українським реаліям політичного буття.

Демократії як соціальному та етичному ідеалу і формі правління присвячено чимало праць закордонних і вітчизняних дослідників. Вкажемо хоча б на теоретичні доробки Р. Арона, Р. Даля, С. Хантингтона, К. Поппера, Ф. Хайєка, Дж. Сарторі, Дж. Грея, Ч. Ендрейна, С. Ліпсета, А. Лейпхарта, І. Валерстайна та ін. Серед українських авторів, які розроблюють цю проблематику, можна назвати М. Сазонова, О. Фісуна, М. Шаповаленко, В. Горбатенка, В. Бебика, В. Журавського, О. Чемшита, О. Новакову, С. Наумкіну, С.

Телешуна та ін. У так званому „ближньому зарубіжжі” ця проблематика активно висвітлювалась М. Ільїним, М. Капустіним, О. Салмінім, А. Медушевським, І. Пантінім, Л. Сморгунівим. Про жваве обговорення питання суверенної демократії серед російських дослідників свідчить однойменна збірка „PRO суверенну демократію” [2].

Мета статті – дослідити соціополітичні параметри адаптації суспільства до демократичних перетворень. Об’єктом дослідження є методологічні засади трансформаційних моделей політичного інжинірингу, специфіка цих моделей та наявні демократичні складові.

Криза та розпад радянсько-комуністичної моделі суспільного буття на межі 1980-1990-х років породили хаотичний сплеск ейфоричних настанов про близьку та остаточну перевагу ліберальної демократії в усьому світі. Дійсно, багато що свідчило про певні досягнення на цьому шляху. Донедавна демократичний політичний бренд був на підйомі. Цьому, безперечно, сприяв факт загибелі радянської держави – головного опонента ліберально-демократичного ідеологічного концепту. Вона в історичному вимірі миттєво втратила легітимність в очах власного народу, який відмовився від тоталітарного псевдонародовладдя. Про успіхи демократичного бренду свідчить і те, що років із тридцять тому лише у третині держав світу проводилися вільні вибори, а сьогодні таких держав вже майже дві третини. Однак слід зауважити, що підґрунтя для впевненості у подальших швидких перемогах демократичного вибору у його ліберальному варіанті було і є, на жаль, у формі відмови від негативів опонентної моделі буття та у формі експектацій-сподівань на майбутні позитивні зміни.

Як ми бачимо, такий погляд на переваги ліберально-демократичного політичного бренду грішить тим, що практично випадає із суспільного дискурсу „теперішнє” із його проблемами, локальними та глобальними кризами, та завданнями швидкісного та адекватного реагування на них. Таке порушення діалектики розвитку призводить до негативних зсувів у ментально-дискурсивній сфері: спотворюється реальність, перекручуються ціннісні настанови суспільства та дотримання принципу каузальності у суспільно-політичному бутті, який виражається в адекватному усвідомленні причинно-наслідкових взаємозв’язків. Символічним є те, що „теперішнє” як пріоритетна складова теоретичних конструкцій стосовно суспільної взаємодії було практично відсутнє у методологічному підході радянсько-тоталітарного наукового дискурсу. Саме такий підхід застосовувався для просування вже на пострадянському просторі ліберально-демократичного ідеалу західного зразка. Більше того, як справедливо зазначає Дж. Грей, проект Просвітництва із надією на те, що люди втратять свої традиційні прихильності та свою самобутність і „зіллються” в єдину цивілізацію, засновану на загальнолюдських цінностях і раціональній моделі, не може навіть підступитися до розуміння політичних дилем нашого часу, коли у політиці переважали відроджений партикуляризм, войовничий конфесіоналізм та етнічні мотиви, які знов ожили [3, с.14]. Кінець радянського суспільного експерименту, гальмування становлення стабільних та соціально-комфортних моделей суспільного розвитку на пострадянському просторі (включаючи Україну) та ознаки багатофакторної кризи у самих західних суспільствах, які сьогодні стають наочними навіть для пересічного спостерігача політичних реалій, а не лише для обмеженого кола інтелектуалів-провидців. Усе це підтверджує згубність бачення завдання політичної філософії в обґрунтуванні політичної етики, яка є безособистісною, є такою, що не має підґрунтя у прихильності приватним інтересам або різним концепціям блага, а навпроти, заснована на універсальних принципах справедливості або права. На нашу думку, слід погодитись з позицією Дж. Грея, який підкреслює значення наступних складових методологічного підходу політичної філософії, що бере витоки у працях Аристотеля та Дж. Ст. Мілля – дослідження людського блага, що має за свою передумову теорію людської природи. Слід відмовитись від абстрактної концепції людини, в якій немає будь-якої культурної ідентичності та спадку власної історії, на користь підходу звернення до реальних людей із їхньою власною історією та приналежністю до різних

спільнот [3, с.15-16]. Як сумна епітафія за лібералізмом звучать слова австрійського філософа й політолога Л. фон Мізеса, які він проникливо висловив ще у 1944 році у книзі „Всемогутній уряд: тотальна держава і тотальна війна”, про те, що лібералізм нездійснений тому, що більшість людей надзвичайно малокультурна, щоб зрозуміти його. „У логіці попередніх лібералів була психологічна помилка, – пише він. – Вони недооцінили, як інтелектуальні можливості пересічної людини, так і здібності еліти привернути своїх менш шляхетних співгромадян на бік ідей здорового глузду [4, с.400].

Проте все той же здоровий глузд підказує, що навряд чи слід піддаватися апокаліпсичним настановам кінця історії у новій якості та повторювати помилковий підхід відмови від ідеалів ліберальної демократії західного зразка та їх однобічного заперечення як можливих для незахідних суспільств. Показовими та такими, що дають надію на конструктивний пошук шляхів розвитку в цьому плані є висновки міжнародної конференції „Спільний світ: прогрес через різноманітність”, що відбулася у столиці Казахстану Астані 16-17 жовтня 2008 року. До Астани з'їхалися представники 60-ти країн – представники урядів, насамперед міністри з іноземних справ та їхні заступники, впливові представники ООН, ОБСЄ, ПАРЕ, ШОС, ЮНЕСКО та інших міжнародних організацій. Підтримку на конференції знайшла позиція, що лише взаємоповага та діалог між культурами та цивілізаціями, що базуються на істинних знаннях, а не маніпуляції свідомістю людей, може забезпечити зближення народів та довіру між ними. Саме на діалозі культур та цивілізацій може ґрунтуватися майбутній справедливий, безпечний світовий порядок, на принципах багатополярності. Стосовно взаємин між народами світу важлива відкритість, правдивість та особливо безпристрасність в оцінках як історичних, так і сучасних подій. Партнерство країн, культур і релігій, кожна з яких зробила унікальний внесок в історію людства, повинно бути основою подальшого розвитку нашої планети [див. 5, с. А5].

Слід погодитись, на нашу думку, з таким підходом до визначення соціополітичних вимірів адаптації суспільств сучасного світу до глобальних трансформацій, який також був висловлений на конференції. По-перше, необхідно відмовитись від стереотипів взаємного сприйняття між народами, країнами та моделями суспільного життя. По-друге, неприпустиме вторгнення у чужі сакральні сфери, необхідно поважати вибір кожного суспільства. По-третє, усвідомлення загальних загроз для представників усіх без винятку культур (це і тероризм, і погіршення екології, і трансгранична злочинність, і зброя масового ураження). Безумовно, така позиція має життєвий зміст не лише у зовнішньополітичному ракурсі, вона є вкрай важливою і для розв'язання внутрішньополітичних проблем адаптації до трансформацій. Як ми бачимо, зазначені принципи налаштовують на практичне вирішення завдання збереження стабільності та мають за підґрунтя демократичні складові, що беруть свій початок у давньогрецькій політії (ізономія – рівність перед законами; ізегорія - свобода слова; ізотимія – рівність політичної участі). Останні, однак, застосовані до розуміння міжнародних відносин. Отже, докорінні складові демократії виявляються необхідними за умов відмови від універсально-раціональної моделі розвитку світу на користь співрозвитку (констеляції) різних суспільних моделей.

Безумовно, ліберальні настанови на забезпечення політичної свободи прав людини та запобігання загрози будь-якого свавілля не втрачають своєї актуальності у сучасному світі, особливо у сенсі перспектив подальшого розвитку. Це переконливо доведено Л. фон. Мізесом у його роботі „Лібералізм у класичній традиції” [6]. Він доводить ефективність основних ліберальних концептів. Крім того, відомо, що кращим мірилом для оцінки будь-якої форми суспільства є ідеал, на який воно орієнтує форми свого життя, та ступінь, у якому воно реалізує цей ідеал. Демократія, особливо у ліберальному варіанті, дійсно може виступати етичним і соціальним ідеалом, який втілює ідею про укорінення в кожній людині особистості із насправді безмежними здібностями. Як уже було зазначено,

загрозливою для суспільного розвитку є абсолютизація будь-якого концепту, це саме стосується й ліберальної демократії.

У сучасному світі стосовно більшої частини країн, і України зокрема, ми можемо говорити лише про втілення окремих демократичних складників у моделі економічних та соціополітичних трансформацій. Без цих демократичних елементів навряд чи можливий політичний інжиніринг. Він є оптимально обраною стратегією політичної дії, передбачає розробку практики та процедури розв'язання проблеми ефективного управління.

Враховання завдань політичного інжинірингу базується на методологічному підході пріоритету буденної постійної праці, швидкого реагування на суспільні дисфункції, що виникають, відмови від тих „лих” [див. 7] та їх виправлення, що вже знайомі суспільству від попередніх політико-управлінських конфігурацій. Загалом політичний інжиніринг може бути визначений як стратегія стабільності, що зорієнтована на пошук реальних рішень з ефективного управління.

У кожного суспільства свій шлях до набуття демократичних параметрів і своє визначення їхнього змісту. Для українського народу важливість урахування демократичних складових та пошуку адаптації до них є беззаперечною. Проте, як справедливо наголошує один із засновників харківської політологічної школи, М.І. Сазонов, „термін „демократія” спотворюється, втрачає первісний зміст” [8, с.83]. Отже, звернення до проблеми демократії є актуальним перед загрозою розкладу демократичного ідеалу, розпорошення демократичних цінностей, „карнавалізації” політики [9, с.142] та відсутності у більшості населення стійких уявлень проте, що є демократія, тим більше про демократію як ефективну систему управління державою.

Ми можемо намітити мінімальні та максимальні параметри адаптації суспільства до демократичних трансформацій. Параметри – це своєрідні межі, що окреслюють основні вимоги можливості ефективного політичного інжинірингу. При цьому мінімальні параметри встановлюють межі, за які неприпустимий вихід, бо далі – крайні форми дестабілізації суспільного цілого. Максимальні ж – це саме вимоги стратегії стабільності суспільства. У визначенні параметрів стосовно України слід обов'язково, на наш погляд, враховувати демократичну складову. Однак, звісно, що вона, її основні виміри відхиляються від базової моделі демократії західноєвропейського зразка. Більше того, система вимірів ефективного політичного інжинірингу на шляху демократичного вибору нашого суспільства створює ефект проекції власних параметрів на історико-політичний простір сучасного світу.

Визначаючи параметри, ми повинні звернутися до вимірів, що деталізують модель політичного інжинірингу щодо українського суспільства. Дослідження цих елементів дасть змогу визначити основні індекси ефективного політичного інжинірингу, тобто наближення основних показників демократичних перетворень до мінімальних/максимальних параметрів.

Параметри доречно, на наш погляд, згрупувати у п'ять основних груп: 1) група параметрів, що свідчить про індекс державності; 2) група, що виявляє показники якості життя; 3) група індексу наближення соціополітичного стану суспільства до демократичного вибору; 4) група показників зовнішнього впливу на трансформаційну модель управління суспільства; 5) група параметрів, що розкриває рівень кризових ситуацій, які можуть призвести до крайніх форм нестабільності політико-режимних складових суспільства.

У параметрах державності найголовнішим є те, що показує стан реального суверенітету держави. Сучасний світ має багато прикладів намагань з боку певних зовнішньополітичних сил обмеження реального суверенітету держави. Це не обов'язково повна його втрата та відповідна дезінтеграція державницького життя суспільства (наприклад, стан сучасних територій, що були колись Сомалі (Сомалійська демократична республіка). Можливі певні обмеження економічного суверенітету за умови надання фінансової допомоги з боку міжнародних фінансових організацій (наприклад, вимоги

меморандуму між урядом України та МВФ, що підписаний восени цього року). З іншого боку, індекс державності, насамперед, включає можливості власної політичної влади із ефективного політичного інжинірингу. З'ясування рівня стійкості взаємозв'язків між владою та народом дає змогу зрозуміти, наскільки всі учасники політичної взаємодії зацікавлені у збереженні та зміцненні державницьких ознак суспільства. Особливо важливим чинником стабільності останній параметр є для країн, що трансформуються у демократичному векторі.

Якість життя у загальному плані ми пропонуємо розглядати за індексом комплексного розвитку. До нього входять: рівень доходу на душу населення, індустріалізована урбанізованість, рівень профспілкової і банківської активності, розвиненість нових методів ведення сільського господарства, середній рівень освіти, охорона здоров'я, розвиток транспорту, засобів масової інформації, рівень оподаткування, відсоток промислових робітників у самодіяльному населенні та інші. Цей індекс показує, як рівень економічного розвитку, так і рівень модернізованості суспільства загалом. Серед параметрів важливим, на нашу думку, також є з'ясування рівня соціальної напруги, стан формування середнього класу як основи соціальної стабільності. Одним із параметрів політичного інжинірингу в Україні для подолання кризових явищ, що склалися останнім часом, є сприяння взаємодії та перемовин у трикутнику „бізнес – влада – суспільство” та формування ефективної системи корпоративної відповідальності. Другим – є напрямок політичного інжинірингу на збереження та зміцнення інтелектуального потенціалу української нації. Волею долі в Україні збереглася соціальна традиція (освіта, наука, відповідний соціальний простір та клімат), що дозволяє зрощувати таланти. Наша молодь здатна та налаштована на те, щоб за короткий час досягти в областях знань, науки, що їм цікаві, найвищого міжнародного рівня.

У групі параметрів стосовно демократичного вибору ми, услід за Р. Райхом, виділяємо протиріччя, що окреслились між демократією як соціальною моделлю буття, та ринковими механізмами капіталізму як економічної системи [10]. Демократія, на нашу думку, не вичерпується вільними та справедливими виборами. Ми вважаємо її перш за все системою, яка дозволяє громадянам добиватися того, що можливо досягти лише спільними зусиллями, об'єднавшись задля загального блага. Вільний ринок, безперечно, надав багато можливостей багатьом для процвітання. Однак реалізація його механізмів супроводжується поглибленням майнової нерівності, зростанням безробіття, підвищення економічних ризиків, нещадною експлуатацією та висмоктуванням сил суспільств, що не належать до „золотого мільярду”. Необхідно впроваджувати методи політичного інжинірингу для того, щоб демократичний вибір суспільства давав змогу громадянам ефективно вирішувати саме ці гострі питання. Для України, безперечно, важливим параметром політичного інжинірингу є подолання фасад-демократичних декоративних проявів у політичному режимі [11].

Політика є управління суспільством. І це аксіоматичне твердження. Управління суспільством включає формулювання цілей і завдань, що стоять перед країною, певну рівновагу між інтересами громадян та цими стратегічними завданнями, гармонізацію суспільної взаємодії. Сьогодні, як ніколи, для України важливою є консолідована ефективна влада та розробка політичного інжинірингу задля успіху трансформацій, які були розпочаті із набуттям політичної незалежності.

Таким чином, ми спробували, хоча й недетально, окреслити методологічні підходи до аналізу параметрів адаптації суспільства до демократичних трансформацій та зміст перших трьох груп. Зазначена у назві статті проблема є набагато ширшою і передбачає більш ґрунтовне подальше дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кокошин А. Демократия и реальный суверенитет // Эксперт. – 2006. - № 46. – 11-17 дек. – С. 92–93.

2. PRO суверенную демократию: Сборник /Сост. Поляков Л.В. – М.: Изд-во „Европа”, 2007. – 632 с.
3. Грей Дж. Поминки по Просвещению: Политика и культура на закате современности/ Пер. с англ. Л.Е.Переяславцевой, Е.Рудницкой, М.С.Фетисова и др., под общ. ред. Г.В.Каменской.- М.: Праксис, 2003. – 368 с.
4. Мизес Л. фон. Всемогущее правительство: тотальное государство и тотальная война, Пер. с англ. Б.С. Пинскера, под ред. А.В. Куряева. – Челябинск: Социум, 2006. – 466 с.
5. Скворцов Д. Астана собирает копиерников// „2000”. – 2008. – 24-30 окт. - № 43(435). – А5.
6. Мизес Л. фон. Либерализм в классической традиции / пер. с англ. А.В.Куряева. – М.: ООО „Социум”, 2001. – 239 с.
7. Дюи Дж. Демократическое государство // Полис. – 1994. – № 3.– С.38–44.
8. Сазонов Н.И. Западные демократии // Сравнительная политика. Основные политические системы современного мира /под общ. ред. В.С.Бакирова, Н.И. Сазонова. – Харьков: ХНУ имени В.Н. Каразина, 2005. – 592 с. – С.81–120.
9. Эко Умберто. Полный назад. „Горячие войны” и популизм в СМИ: перевод с итальянского Елены Костюкович. – Москва: ЭКСМО, 2007. – 592 с.
10. Райх Р. Как капитализм уничтожает демократию// PRO et Contra. – 2008. – январь-февраль. – № 1(40). – С.81–85.
11. Фисун А.А. Демократия, неопатримониализм и глобальные трансформации: Монография. – Харьков: Константа, 2006. – 352 с.